

О. М. Юркевич

Національний університет «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого»

ЛОГІЧНА КУЛЬТУРА У СКЛАДІ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ЮРИСТІВ

Згідно вітчизняної освітянської і наукової традиції мислення юристів набувало певного культурного рівня завдяки, перш за все, логічній науці та освіті. Логічна культура вважалася необхідною складовою професійної культури юристів. Для впровадження правової культури в суспільстві пересічному громадянину також необхідно мати відповідну логічну культуру. Тобто, логічна культура у співвідношенні професійно-юридичного й суспільного праворозуміння постає в якості інтелектуального технологічного інструментарію для розробки комунікативного «каналу» для транслявання правового інформаційного матеріалу з почуттєвими та співчуттєвими конотаціями.

Логіка – це наука, що досліджує формальні характеристики думки та закономірності процесу мислення з метою отримання істини. В даному аспекті логічна культура сприяє досягненню правової істини, що є складовою онтологічної істини, відповідає, так би мовити, за дійсність цієї регіональної онтології. Якщо виключити логічну культуру зі списку необхідних складових процесу постійного становлення правової культури, то це буде означати перехід до менш розумних способів співіснування людей, що означає й падіння правової культури як розумного способу сумісної життєдіяльності суспільства. Це падіння буде пов'язано зі збільшенням нерозпізаного хибного, обманливого, ілюзорного, і в кінцевому рахунку – несправедливого, безправного та незаконного. Зрозуміло, що правове регулювання силовим чином може бути здійснене і в культурно та цивілізаційно нерозвинутих суспільствах, адже закон може діяти незалежно від того, наскільки його розуміє та приймає громадянин. Таке положення, зокрема, є характерним для

«поліцейських» держав та подібних їм. Для суспільств з цінностями свободи перш за все постає за необхідне розвиток інтелекту через освіту, науку та суспільну діяльність у нерозривному зв'язку з моральними чеснотами. Тож логіка ще за часів античної культури була пропедевтикою до філософії, що в широкому смислі означає – до науки і освіти, які в свою чергу відкривали освіченому розуму шлях до суспільного досвіду свободи, що вважається головною конституційною цінністю у провідних демократичних державах.

В загальній теорії права правова культура постає якісною характеристикою правової системи і розглядається стосовно особистості, соціальних груп та суспільства в цілому. В свою чергу, якісна характеристика правової системи співмірна рівню правосвідомості, розвитку юридичної науки, системи законодавства, правозастосовної практики, законності і правопорядку, правової освіти, ступеню гарантованості основних прав і свобод людини. Можливо, вбачаючи розбіжності у характеристиках національної ментальності, є різні погляди стосовно вагомості логічної складової правової культури у романо-германській, англо-американській, традиційно-релігійній (мусульманській, індуській, іудейській та ін.) типах правової культури. Але ці відмінності відповідають відмінностям логічних теорій Сходу і Заходу подібно тому, як розрізнялися підходи у традиційній аристотелевській логіці, що постала теоретичною основою представлення інтелекту «західного типу», та у логіці школи ньяя (в будистській філософії), яка представляє особливості інтелекту «східного типу». Тож ці розбіжності цілком усвідомлені та розроблені у наукових працях, зокрема в сучасній науці при дослідженні ментальних особливостей національних правових культур.

Професійні типи правової культури поділяються в залежності від специфіки професійної діяльності на: судову, прокурорську, слідчу, нотаріальну, адвокатську та пенітенціарну. Для цих видів професійної діяльності актуальною постає як правило *практична логіка*. Правознавці як юристи-науковці користуються в основному *теоретичною логікою*. Не може

бути юриста-професіонала, який би зовсім не користувався логікою та не прагнув до строгого мислення.

При цьому завжди малася на увазі формальна логіка як складова духовної культури. Методологічне значення формальної логіки розповсюджується на весь комплекс наук, включаючи правознавчі. Формальні нормативи постають у якості логічних параметрів науковості; завдяки їх строгості здійснюється досягнення істинності знання.

Знання формальної логіки сприяють: розвитку самостійного аналітичного мислення правознавця і юриста-практика; строгості та аргументованості професійного мовлення; адекватності оцінки суспільно-правових явищ; виявленню та усуванню протиріч у свідченнях потерпілого, свідка чи обвинуваченого; спростуванню необґрунтованих доводів опонентів; розробці переконливої судово-слідчої версії; професійному створенню плану огляду події; логічно правильному складанню офіційних юридичних документів (протоколів, актів, висновків, наказів та ін.), прийняттю обґрунтованих рішень у конкретних судових справах та ін.

Логічна культура формується завдяки численним функціям логіки, до яких, зокрема, належать: пізнавальна – з виконанням пояснення та передбачення (тобто, визначення умов, за якими можливе досягнення істини та наслідків неправильного міркування); світоглядна – згідно якої пізнання, мислення змінює відношення людини до буття; методологічна – теорія умовиводів та доведення виконує роль методів вивідного знання (дедуктивний, індуктивний методи та ін.); соціокультурна – з формуванням нової якості раціональності в культурі (раціоналізація культури) та ін. Таким чином, під формуванням логічної культури розуміють надання інтелектуальної освіти у сукупності законів і правил, що наставляють на шлях істини.

Наука логіки і в наш час орієнтована на те, щоб подати необхідні знання з культури абстрактного мислення як найвищого ступеня інтелектуального розвитку людини. Дійсно, логічні форми абстрактного мислення надають можливість якнайширше охопити предмет мислення, логічні правила постають

як дієві нормативи, виступаючи запорукою точності, несуперечливості та доказовості тощо. Коли мова йде про освітянські завдання, вивчення правової теорії, то логічне забезпечення у звичному теоретичному розумінні є в певному сенсі достатнім. Адже для засвоєння теоретичних абстракцій, положень правознавства потрібна саме така логіка, яку можемо назвати *теоретичною логікою*. Потрібно відразу ж наголосити, що теоретична логіка частково використовується і в юридичній практиці, якщо мати на увазі необхідну логічну культуру при законотворенні (особливо логічну теорію визначення), знання щодо теорій гіпотези та доведення, індукції та дедукції у слідчій та судовій практиці і т. ін. Теоретична логіка формує будь-яке повсякденне міркування шляхом, перш за все, підпорядкування окремих предметів категоріальним понятійним масштабам. Отже, з цієї точки зору теоретична логіка завжди вважалася універсальною за своїм значенням. Універсальність теоретичної логіки поволі призвело до думки, що взірцем мислення є мислення вченого, теоретика в широкому сенсі слова. Але відомий психолог Б. М. Теплов попереджував, що у житті мислять не тільки теоретики, а окремі нетеоретичні акти мислення демонструють досить високу інтелектуальну ефективність.

Питання щодо недостатності теоретичної логіки постає в тих випадках, коли в практичних для мислення ситуаціях теоретичні узагальнення не мають такого сенсу, як при виконанні теоретичних завдань. Більше того, теоретичні узагальнення можуть призвести до підміни інтелектуального завдання, коли замість вирішення конкретних питань отримуємо загальнотеоретичну інформацію щодо предмета, який обговорюється. При цьому практичне завдання залишається невирішеним. Це свідчить про те, що теоретичні судження не можуть виконати функцій практичного рішення навіть за збігу тематики та предмету розмови.

Але для практичних інтелектуальних дій актуальною залишається необхідність щодо наукового забезпечення культурного логіко-мисленнєвого акту, в якому фахівець не буде «падати» до рівня повсякденного мислення, а продемонструє особливу професійну культуру практичного мислення,

спираючись на логічні правила, нормативи. Дійсно, поза межами абстрактного мислення фахівець-юрист залишається сам на сам зі своїм життєвим та професійним досвідом, не отримуючи освітянської допомоги від логічного знання. Навіть при тлумаченні тексту законів в освітянській теоретичній базі юрист не знаходить логічних знань з технології інтерпретації. Звісно, що такий стан речей обумовлює в деяких областях юридичної діяльності хаотичність, невпевненість, недостатність кваліфікаційних характеристик і т. ін.

Зважаючи на важливість конкретизації та деталізації у практичному мисленні, суттєвою логіко-культурною характеристикою постає *системність*. «Системний розум» здійснює упорядкування, структурує інформацію за певними правилами. Системність практичного мислення протистоїть хаотичності та безмірності інформаційного простору, «завантажує пам'ять» в певній послідовності та керується принципом економії. Звичайно, мова йде про практичне мислення з певним життєвим досвідом. Це зауваження має сенс у тому плані, що в когнітивній психології проблема практичного мислення довгий час була обмежена до наглядно-дієвого сенсомоторного мислення, яке є генетично першим ступенем мислення людини. Такі характеристики мислення спостерігаються, перш за все, у дитини (див. праці Б. М. Теплова, С. Л. Рубінштейна) і не представляють суттєвої відмінності між теоретичним і практичним мисленням. Важливо також зазначити, що людина має один інтелект, а не два. Тому розрізнення теоретичного і практичного модусів інтелектуальної діяльності рівносильне виокремленню двох інтелектуальних форм, що діють при єдиному основному механізмі мислення і змінюються в залежності від наявних інтелектуальних завдань.

За когнітивною психологічною теорією, відмінність між теоретичним і практичним мисленням полягає в тому, що вони мають різний *характер зв'язку з практикою* (Б. М. Теплов). Практичне мислення направлене на розв'язання *конкретних* завдань, тоді як теоретичне мислення націлене на пошук загальних закономірностей. Для практичного мислення характерним є рух від загального до *часткового*, тоді як теоретичні знання формуються від часткового до

загального. Неуважність щодо *деталей* в юридичній діяльності, як правило, негативно впливає на кінцевий результат практичного мислення при реалізації висновків. Практичний розум має *безпосередній зв'язок* з практикою, тоді як теоретичний – опосередкований. Безпосередній зв'язок означає, що перевірка висновків практичної логіки здійснюється на різних етапах інтелектуальної діяльності. При цьому практичне мислення забезпечене *теорією прийняття рішень*, маючи на увазі, що єдиного правильного рішення на практиці не існує. Але практичне рішення постає в якості дієвого механізму з перетворення певного предмету чи ситуації. Крім того, розрізнені умови роботи практичного і теоретичного мислення. Практичне мислення обмежене *часовими показниками* та відповідальною необхідністю як щодо кінцевого результату, так і відносно процесуальних етапів роботи; *контекстуальні рамки* створюються завдяки вимогам конкретної ситуації.

В наукових дослідженнях з логіки практичного мислення практичну логіку розуміють як сукупність логічних систем, що формалізують практичні міркування (Ішмуратов А. Т.). Це традиційне завдання логічної науки, згідно з яким можливість формалізації повинна демонструвати ступінь науковості досліджуваного предмету та намітити рівень досягнення строгості. Якщо мати на увазі культуру мислення, то до вимог юридичної професії відноситься необхідність строгого мислення як в теоретичній, так і в практичній сферах діяльності. Але практична логіка не має такого сталого наукового забезпечення та освітянського дисциплінарного втілення, як теоретична. Наприклад, практична логіка не має особливої теорії визначення чи законів мислення, нормативів отримання висновків і т. д. Для досягнення певної якості практичних висновків практичному мисленню крім нормативів теоретичної логіки потрібні додаткові підґрунтя. Отже те, що не зовсім точно іменоване як «юридична логіка», повинно містити щонайменше два розділи – теоретичну (традиційну і класичну) логіку та практичну логіку юриста.